

*Demanti kao pravo na ispravku
objavljene informacije,*

**A NE FORMA POLEMIKE
S MEDIJEM KOJI JE
INFORMACIJU
OBJAVIO**

DELETE

Prof.dr. Lejla Turčilo

DEMANTI KAO PRAVO NA ISPRAVKU OBJAVLJENE INFORMACIJE, A NE FORMA POLEMIKE S MEDIJEM KOJI JE INFORMACIJU OBJAVIO

Uvod: Problem iz prakse koji traži pojašnjenje i stav medijske zajednice o pravu na ispravku

Novinarski rad zasniva se na prikupljanju, provjeri, oblikovanju i objavljivanju informacija, odnosno priča zasnovanih na činjenicama. U procesu prikupljanja i provjere činjenica novinari konsultuju izvore, koji mogu biti osobe koje su predmetom priče, ali i druge osobe koje o temi o kojoj se izvještava imaju određena (sa)znanja. Ukoliko se nakon objavljivanja novinarske priče ispostavi da je priča u cijelosti ili neki njeni dijelovi, zasnovana na netačnim, nepotpunim ili krivo interpretiranim činjenicama, postoji osnova za slanje zahtjeva za demanti mediju koji je priču objavio. U demantiju onaj ko ima dokaze o netačnosti informacija iznesenih u novinarskoj priči ispravlja te netačne dijelove, te stoga demanti i nazivamo *ispravka informacije*.

No, u posljednje vrijeme u Bosni i Hercegovini primjećuje se trend da određeni akteri javne scene, najčešće oni koji su bili predmetom neke novinarske priče (obično istraživačke priče) salju medijima koji su tu priču objavili zahtjev za demanti, ali u njemu ne koriguju, niti dopunjavaju informacije iznesene u novinarskom tekstu, nego sa tim tekstom polemišu i/ili iznose svoju verziju priče koja je objavljena, gotovo pišući drugi tekst o istoj temi, ali iz svog ugla i viđenja predmeta priče. Nerijetko se događa i da novinar u procesu prikupljanja činjenica i njihove provjere, a prije objavljivanja priče u mediju kontaktiraju određene osobe, da te osobe odbiju dati izjavu novinaru, a potom, nakon što priča bude objavljena u mediju, pišu demanti u kojem iznose svoju stranu (iako su je odbili iznijeti tokom nastajanja priče) i insistiraju da ta vrsta polemičkog teksta koji je reakcija na novinarski bude objavljena kao demanti.

Stoga smatramo važnim objasniti pojam, smisao i suštinu demantija kao sredstva ispravke medijskih sadržaja, a ne polemičke forme.

Demanti – definicija, regulativa, praksa

U najširem značenju pojma, pravo na demanti je pravo svake osobe da od medija, odnosno odgovornog urednika zahtijeva da se u mediju bez naknade objavi ispravka navoda iz objavljene priče ukoliko smatra da su u njoj informacije neistinite, nepotpune ili netačno prenijete. Bh. zakonodavstvo, međutim, ne pravi razliku između prava na demanti i prava na odgovor na objavljenu medijsku priču. Pravo na odgovor slijedi logiku „da se čuje i druga strana“, jer je suština novinarstva pluralna informacija. U tom kontekstu obaveza medija jeste da učine kredibilan napor da se dođe i do druge strane u priči. No, onda kada to nije moguće i kada se priča objavi, nakon što je učinjen kredibilan napor, a nije se došlo do druge strane ili je ona odbila da komunicira, nijedna osoba ne može tražiti od medija da *post festum* bude objavljeno njeno viđenje situacije. To praktično znači da demanti nije pravo na odgovor ukoliko je učinjen kredibilan napor da se do odgovora dođe prije objavljivanja priče. Kada bi postojala ta razlika, kako u zakonodavstvu, tako i u općem razumijevanju pojmova demantija i prava na odgovor, vjerovatno bi i broj zahtjeva za objavu demantija u kojima se ne demantuju navodi iz priče, nego se upućuje odgovor na nju, bio manji. No, budući da te razlike u BiH nema, onda bismo mogli reći demanti jeste svojevrsno pravo na odgovor, ali se taj odgovor mora fokusirati na istinitost, potpunost i tačnost činjenica i informacija iznesenih u novinarskoj priči. To je navedeno i u Zakonu o zaštiti od klevete FBiH, kojim se u članu 4. kleveta definira kao: „*radnja nanošenju štete ugledu fizičkog ili pravnog lica iznošenjem ili prenošenjem izražavanja neistinitih činjenica, identifikovanjem tog fizičkog ili pravnog lica trećem licu.*“, a u članu 10 stav 1. navodi se da će se kod određivanja obeštećenja voditi računa o mjerama koje je štetnik (medij, novinar, urednik op.aut.) poduzeo radi ublažavanja štete kao što su: „*objavljivanje ispravke i opozivanje izražavanja neistinite činjenice ili izvinjenje.*“.¹

U Zakonu o zaštiti od klevete RS još preciznije stoji takozvana „obaveza ublažavanja“ (član 8): „*Tužilac u smislu ovog zakona preduzima sve potrebne mjere da ublaži svu štetu uzrokovanu*

¹ <http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/zakoni/2003/zakoni/13bos.htm>

navodnim klevetničkim izražavanjem, a naročito upućujući zahtjev za ispravku koji upućuje tuženom.“²

U članu 7 Kodeksa za štampu i online medije u članu 7 također propisuje mogućnost odgovora, na sljedeći način: *„Pravo na odgovor bit će prošireno na relevantne osobe ako urednik procijeni da takav korak doprinosi tačnosti i nepristrasnosti informacija. Ako je ikako moguće, na raspolaganje će biti stavljena mogućnost neposrednog odgovora u izdanju u kojem je objavljena optužba i/ili netačno navedene informacije u dužini ne većoj od integralno objavljenog teksta.“³*

U članu 6. Kodeksa o audio-vizuelnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija Regulatorne agencije za komunikacije BiH pod pravom na odgovor podrazumijeva se da će on *„biti ograničen na ispravke navoda iz objavljenog programa.“⁴*

Iz svih navedenih normi i pravila za medije nedvojbeno je vidljivo da svaka fizička ili pravna osoba koja se smatra oštećenom nekom novinarskom pričom ima pravo na demanti, koji jeste neka vrsta odgovora, ali i da se pojam „odgovor“ u ovom kontekstu ne shvata doslovno kao iznošenje svoje osobnog stava o predmetu priče, niti kao polemika sa načinom na koji je novinar, odnosno medij, pristupio temi i kreirao priču. Demanti, kao pravo na odgovor, kako je definisano navedenim zakonima i kodeksima, uključuje sljedeće elemente:

- *Objavljivanje ispravke neistine činjenice (ili više njih):* neophodno je, dakle, da postoji određena činjenična neutemeljenost u medijskoj priči koju se demantijem ispravlja;
- *Urednička procjena da li pravo na odgovor doprinosi tačnosti i nepristrasnosti informacija.* Ovo, naravno, ne znači da urednik po sopstvenom nahođenju i ličnom stavu odlučuje hoće li ili ne objaviti demanti, ali znači da ima pravo ulaska u *meritum* i procjene da li se u upućenom demantiju ispravlja netačne činjenice ili se ovo pravo (zlo)upotrebljava kako bi se u mediju koji je objavio neku priču dalo (dobilo) prostora za drugu priču čiji je autor/subjekt osoba koja se smatra oštećenom medijskim izvještavanjem i želi da prezentira svoje stavove o priči, novinaru ili mediju u kojem je ona objavljena.

² <https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Zakon-o-zastiti-od-klevete-Republike-Srpske.pdf>

³ https://www.vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=218&Itemid=9

⁴

https://www.media.ba/sites/default/files/kodeks_o_audiovizuelnim_medijskim_uslugama_i_medijskim_uslugama_radija_rakbih.pdf

- *Dužina demantija ne može biti veća od dužine objavljenog originalnog teksta* – ovo praktično znači da onaj ko demantuje određeni medijski sadržaj treba da iznese činjenice koje su tačne i kojima se ispravljaju one iznesene u originalnom tekstu, ali da to učini koncizno, jezgrovito i faktualno, a ne polemički, narativno i ekstenzivno.

Šta demanti jeste: ispravka činjeničnih propusta uočenih u novinarskoj priči

Demanti ima za cilj zaštititi dva ključna prava:

- *Pravo fizičkog ili pravnog lica na pravičan i na istinitim činjenicama zasnovan tretman u medijskim pričama;*
- *Pravo javnosti na istinite, tačne, fer, objektivne i potpune informacije.*

Ova dva prava u međusobnom su suodnosu, pa tako fizičko ili pravno lice koje smatra da određene informacije (koje su tačne, odnosno istinite) ne treba da budu objavljene ne može takvo što tražiti putem demantija, obzirom da to ugrožava pravo javnosti na potpunu istinu o nekoj temi koja je predmetom novinarske priče. Također, fizičko ili pravno lice koje u demantiju navede argumente kojim dokazuje činjenične propuste u novinarskoj priči ima pravo da netačne činjenice iz novinarske priče (ili čak cijela novinarska priča) budu uklonjene, a u nekim slučajevima i da medij koji ih je objavio, pored objave demantija, objavi i izvinjenje za načinjenu reputacijsku (materijalnu ili nematerijalnu), kao i svaku drugu štetu koju je njemu ili javnosti načinio sporni sadržaj. Ukoliko medij to ne učini, oštećeno fizičko ili pravno lice ima pravo podnijeti tužbu za klevetu.

Neistinite i/ili faktografski neutemeljene novinarske priče, odnosno medijski sadržaji, štete kako osobama koje su predmetom tih sadržaja, tako i javnosti, koja ima pravo na istinito i potpuno informisanje o ključnim pitanjima savremene stvarnosti koja su od društvenog, odnosno javnog interesa. Istovremeno, takvi medijski sadržaji štete i reputaciji samog medija, pa je ozbiljnim i društveno odgovornim medijima koji drže do svog ugleda demanti, kao svojevrsan korektiv činjenične zasnovanosti njihovih sadržaja, zapravo koristan, jer im pomaže da koriguju propuste u svom izvještavanju. No, da bi to bilo tako, neophodno je da oni koji demantije upućuju razumiju njihovu svrhu i smisao, a ona je da se mediju pomogne da činjenice koje su u nekom sadržaju iznesene budu istinite, tačne i potpuno prenijete.

Istinitost u ovom kontekstu podrazumijeva da novinarska priča u najvećoj mogućoj mjeri odgovara onome što se u realnosti događa ili se dogodilo. Za novinarstvo kažemo da je prevođenje stvarnosti u percepciju javnosti, i u tom tumačenju stvarnosti novinari imaju pravo i obavezu ne samo iznijeti neke činjenice, nego ih i objasniti, kontekstualizirati i uspostaviti među njima uzročno-posljedične veze. Tako mediji i ispunjavaju svoju informativnu, orijentacijsku i edukacijsku funkciju u društvu. Da bi to uradili na odgovarajući način, mediji i novinari dužni su sve činjenice do kojih dođu oblikovati u priču tako da one u najvećoj mogućoj mjeri predstavljaju stvarnost onakvom kakva ona jeste. Kad se kaže „u najvećoj mogućoj mjeri“ to onda znači da je novinar prije objavljivanja priče provjerio sve činjenice iz više nezavisnih izvora, te ih po/u/vezao na način koji odražava ono što se zaista događa(lo). Jasno je da ponekad novinari ne mogu doći do svih podataka o nekom predmetu priče, niti do svih sagovornika vezanih za tu priču, kao i da vrše selekciju onoga što će biti objavljeno, ali su također i dužni da pruže javnosti garanciju da su sve ono što je važno prikupili, provjerili i nepristrasno selektirali i oblikovali za objavljivanje. U ovom kontekstu, onaj ko mediju upućuje demanti treba da dokaže da informacije iznesene u sadržaju koji se demantuje ne reflektiraju stvarnost, dakle nisu istinite i time dovode publiku/javnost u zabludu kad je riječ o predmetu priče i/ili njenim akterima.

Tačnost podrazumijeva garanciju medija da su podaci koje je novinar prikupio obrađeni na način da informacija koja je na osnovu njih nastala bude istinita. Ovdje treba napomenuti da svaki prikupljeni podatak nije automatski i informacija, nego da novinar upravo kroz misaoni proces selekcije i oblikovanja informacija koristi one podatke za koje je siguran da su tačni, a publici/javnosti garantuje njihovu tačnost tako što ih potkrijepljuje relevantnim pisanim ili živim izvorima i dokazima. U ovom kontekstu, oni koji medijima upućuju demanti treba da dokažu da podaci koje je novinar prikupio nisu tačni i/ili da nisu oblikovani na način da odražavaju činjenično stanje o predmetu priče, da izjave nekih živih svjedoka nisu istinite i/ili da su neki pisani dokumenti koji su korišteni kao izvori netačni *per se* ili ih je novinar krivo shvatio i/ili interpretirao.

Potpunost podrazumijeva da je novinar iznio cijelu istinu, odnosno da ništa što je za priču, njen predmet i/ili aktere nije slučajno ili namjerno izostavljen. Slučajno izostavljanje podrazumijeva situaciju kada novinar nije bio svjestan da postoje neke činjenice koje su bitne za priču, pa ih nije ni iznio, dok namjerno izostavljanje podrazumijeva da je novinar bio svjestan da postoje neke činjenice važne za priču, ali ih je namjerno izostavio, zarad manipulisanja javnosti i/ili nanošenja

štete onome ili onima koji su predmet priče. U ovo kontekstu, oni koji medijima upućuju demanti treba da obavijeste novinara o postojanju nekih činjenica koje mijenjaju sadržja priče a kojih novinar nije bio svjestan ili da dokažu da ih je novinar bio svjestan, ali je namjerno propustio da ih iznese.

Ovdje je važno napomenuti da se moć medija ne ogleda (samo) u prenošenju činjenica, nego u građenju *konteksta* oko događaja koji su predmetom novinarske priče. U građenju konteksta novinar mora voditi računa da su činjenice oko kojih gradi kontekst tačne, istinite i potpune, te da kontekst o i u vezi s njima gradi u skladu s javnim interesom, pri čemu novinar nema nikakvu obavezu građenja pozitivnog konteksta oko bilo kog aktera novinarske priče, jer ne kreira PR, nego novinarski sadržaj. Oni koji medijima upućuju demanti trebaju u njemu i dokazati da je novinar gradeći kontekst oko nekog događaja načinio pogrešku, odnosno prikazao činjenice u pogrešnom kontekstu ili da je svjesno i zlonamjerno kreirao neodgovarajući (najčešće negativan) kontekst oko nekog događaja i/ili njegovih aktera.

Iz svega navedenog jasno je da je demanti korekcija novinarske priče koja služi kako bi javnost dobila kvalitetnije sadržaje na osnovu kojih može bolje razumijevati i interpretirati stvarnost u kojoj živi. No, kako demantije najčešće pišu osobe koje se smatraju oštećenim nekim novinarskim pričama, to oni u fokus stavljaju to kako je priča ugrozila njihovu reputaciju, prikazala ih na način koji im ne odgovara i slično. To je, naravno, potpuno legitimno, uz još jednom napomenu da u demantiju treba da navedu dokaze da je izbjegnuto da se kaže istina, da su korišteni netačni podaci i/ili da je propušteno da se iznese cijela istina o nečemu, kao i da je kontekst koji je oko nekog događaja ili aktera novinarske priče namjerno bio pogrešan.

Šta demanti nije: pravo na „drugu stranu“ priče

Iako na prvi pogled demanti jeste polemička forma, jer se onaj ko demanti upućuje obraća novinaru koji je autor neke priče i mediju koji je tu priču objavio, on nema za cilj da se o predmetu i/ili akterima priče vodi rasprava između onoga ko je priču kreirao i onoga ko je demantuje. U kontekstu medijskih sloboda i razumijevanja medija kao društveno odgovornih aktera informacijsko-komunikacijskih procesa koji imaju i pravo i obavezu tretirati sve teme i pitanja od društvenog/javnog značaja, posebno je nedopustivo u demantijima tražiti od medija da o nekoj

temi i/ili akteru ne izvještavaju, jer to predstavlja grubo kršenje prava javnosti a bude obaviještena o svim bitnim pitanjima, odnosno predstavlja besprizornu cenzuru. Ovdje treba napomenuti da o tome koja su to pitanja bitna za javnost odlučuju novinari i urednici u medijima, na osnovu kriterija javnog interesa, a ne čine to akteri priča ili durgi društveni akteri, posebno ne politički, ekonomski i drugi moćnici.

Također, demanti nema ni za cilj da onaj ko je mogao biti sagovornik/izvor u priči, ali je to svojevrijedno dobio *post festum* iznosi svoje viđenje događaja koji su predmetom priče. Svaka osoba, naravno, ima pravo i mogućnost da o nekoj temi iznese svoj sud i stav, ali to može ili kao sagovornik u priči onda kada je novinar pozove ili (ako se to nije desilo ili je osoba odbila da bude sagovornik) u nekom drugom medijskom sadržaju u istom ili nekom drugom mediju može diskutovati o nekoj priči. No, zahtijevati od medija da objavi demanti u kojem neka osoba zapravo iznosi svoju verziju nekog događaja i/ili svoje argumente i razloge zbog kojih je u nekoj situaciji postupila onako kako je postupila nije moguće. Medij je dužan objaviti demanti koji je korekcija neke priče, a ne drugačije viđenje priče od neke osobe. Medij, doista, može i objaviti drugačije viđenje priče naknadno, u formi novog medijskog sadržaja koji se nastavlja na onaj već objavljeni, ali to je onda nova priča. Drugim riječima, onaj ko se mediju obraća demantijem treba znati da demanti nije novi tekst koji on piše sa zahtjevom da on bude objavljen u mediju.

I možda najvažnije, demanti nije sadržaj u kojem bilo ko ima pravo vrijeđati novinare, omalovažavati medij koji je neki sadržaj objavio niti se na neprimjeren i nepriličan način obraćati javnosti putem uvreda, huškanja, aluzija, ironije, sarkazma i drugih neprimjerenih formi obraćanja autorima nekog sadržaja. Demanti, pored svoje činjenične utemeljenosti i iskazivanja nakane da se neki sadržaj koriguje u interesu istine i javnosti, mora biti civilizovan, uljudan i smislen sadržaj.

Zaključak: Kako mediji trebaju postupati po zahtjevu da se objavi demanti koji polemizira s člankom, a ne ispravlja netačne navode iz njega

Mediji su, kako smo već vidjeli iz regulative koja ga tretira, dužni objaviti demanti ukoliko on predstavlja ispravku neistinitih činjenica, te ukoliko doprinosi tačnosti i nepristrasnosti informacija. Odluku o tome donosi uredništvo medija, dok osoba koja je uputila demanti ima pravo da ukoliko demanti nije objavljen, potraži zadovoljštinu i na drugim instancama, uključujući i sud

podizanjem tužbe za klevetu. Treba reći da većina profesionalnih i odgovornih medija neće odbiti objavljivanje demantija ukoliko on doista jeste demanti, odnosno korekcija nekog sadržaja kako bi on bio kvalitetniji i bolje informisao javnost o nekim ključnim temama koje su od javnog interesa. Ono što mogu, pa i trebaju, odbiti je objavljivanje polemičkih tekstova u kojima se suštinski ništa ne demantuje, nego se raspravlja s novinarom i medijem o sadržaju koji su oni objavili a koji se nekome ne dopada ili mu intersno ne odgovara, a posebno tekstova u kojima se osoba koja upućuje demanti obračunava sa novinarom i/ili redakcijom medija, iznosi uvrede ili prijetnje.

Zašto je ovakve tekstove moguće, pa i potrebno odbiti? Zato što urušavaju suštinu i smisao demantija, zato što obesmišljavaju funkciju demantija, zato što nerijetko predstavljaju pokušaj cenzurisanja sadržaja u medijima, ali i zato što nerijetko ugrožavaju novinarsku slobodu da se izvještava o svima i o svemu. Aposlutno je nužno da u svakom demokratskom društvu osoba koja se smatra oštećenom nekim medijskim sadržajem ili koja smatra da je taj sadržaj loš (ne nužno po nju, nego po istinu i javnost) ima mogućnost reakcije i ima pravo da neistinita, netačna pogrešno kontekstualizirana informacija bude korigovana ili uklonjena, te da se neka nepotpuna informacija dopuni. To je osnova funkcionalne komunikacije među različitim akterima društva, od kojih su novinari i mediji jedan značajan akter, ali koji također nema pravo ugrožavanja bilo čije reputacije ili egzistencije lažnim i zlonamjerni informacijama. No, kako je već rečeno, demanti i služi da se takve informacije koriguju ili uklone, a ne kao polemička forma koja zamjenjuje nekadašnja „pisma čitalaca“.

Izvori:

- Kodeks o audio-vizuelnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija; RAK; dostupno na: https://www.media.ba/sites/default/files/kodeks_o_audiovizuelnim_medijskim_uslugama_i_medijskim_uslugama_radija_rakbih.pdf
- Kodeks za štampu i online medije u BiH, VZS; dostupno na: https://www.vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=218&Itemid=9

- Zakon o zaštiti od klevete FBiH; dostupno na: <http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/zakoni/2003/zakoni/13bos.htm>
- Zakon o zaštiti od klevete RS; dostupno na: <https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Zakon-o-zastiti-od-klevete-Republike-Srpske.pdf>